

УДК 376.1

Н.А. Колодна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ З ВАДАМИ ЗОРУ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

У статті зазначено основні проблеми, завдання та шляхи соціально-медико-педагогічного супроводу соціальної адаптації осіб з порушеннями зору.

Ключові слова: соціально-медико-педагогічний супровід, соціальна адаптація, порушення зору.

В статье обозначены основные проблемы, задачи и пути социально-медико-педагогического сопровождения социальной адаптации лиц с нарушениями зрения.

Ключевые слова: социально-медико-педагогическое сопровождение, социальная адаптация, нарушения зрения.

Останніми десятиріччями в освітньо-виховній системі складається особлива культура підтримки, а також допомоги дитині та її батькам шляхом соціально-педагогічного супроводу, що розглядається як особливий вид допомоги підліткам та забезпечує особистісний розвиток і виховання в умовах освітнього процесу.

Сама ідея підтримки як втілення гуманістичного, особистісно зорієнтованого підходу тісно пов'язана з реалізацією права дитини на повноцінний розвиток і, як наслідок, якісною модернізацією системи освіти.

Особливістю соціально-педагогічного супроводу є необхідність вирішення завдань особистісного розвитку і виховання підлітка в складних умовах модернізації системи освіти, змін в її структурі та змісті. Неабияку роль відіграють у цьому складні процеси, специфічні умови, в яких опинилась сучасна родина (Ю.О. Бистрова, О.В. Гаврилов, Т.М. Гребенюк, О.Г. Літвак, С.П. Миронова, І.М. Некрасова, О.П. Таран, В.М. Синьов, Є.П. Синьова) [1; 3].

Пріоритетною метою модернізації освіти є виховання, що ототожнюється із поняттям "якість життя", яке розкривається через такі категорії, як "здоров'я", "соціальне благополуччя", "самореалізація", "захищеність" [1; 2].

Відповідно, сфера відповідальності соціально-педагогічного супроводу включає в себе завдання створення в освітньо-виховному

закладі успішного процесу виховання, соціалізації дитини, її самореалізацію, оскільки повноцінний розвиток особистості є гарантом суспільного благополуччя.

Завдання формування самостійної, відповідальної та соціально мобільної особистості зі зниженим зором, здатної до соціалізації в суспільстві та активної адаптації на ринку праці, визначає необхідність широкого використання під час соціально-педагогічного супроводу різноманітних програм розвитку, соціальних навичок, здатності до особистісного самовизначення і саморозвитку.

За такого підходу об'єктом соціально-педагогічного супроводу виступає освітньо-виховний процес, а предметом - ситуація особистісного розвитку і виховання дитини як система взаємин зі світом, з оточенням, дорослими, однолітками, з самим собою.

Соціально-педагогічний супровід особистісного розвитку і виховання дитини має розглядатись як супровід міжособистісних взаємин (їх розвиток, корекція, взаємовплив). Завдання соціально-педагогічного супроводу:

- попередження виникнення проблем особистісного розвитку і виховання дитини зі зниженим зором;
- допомога (сприяння) дитині зі зниженим зором у вирішенні актуальних завдань виховання і соціалізації:
 - проблеми, пов'язані з вибором освітнього і професійного маршруту;
 - порушення емоційно-вольової сфери, налагодженням взаємин з однолітками, вчителями, батьками;
 - розвиток соціально-педагогічної компетентності (культури) педагогів, батьків.

Види (напрямки) роботи з соціально-педагогічного супроводу: профілактика; діагностика (індивідуальна і групова); соціально-педагогічна просвіта; формування соціально-педагогічної культури; розвиток соціально-педагогічної компетентності педагогів, вихователів, шкільних психологів, батьків [1].

Педагоги, шкільний психолог РНРЦ "Кришталік", які здійснюють соціально-педагогічний супровід, не лише володіють методиками діагностики, консультування, корекції, але й здатні до системного аналізу проблемних ситуацій, програмування і планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, співорганізацію учасників освітньо-виховного процесу.

Соціально-педагогічний супровід різних груп дітей в нашому Центрі здійснюється по-різному. Як зазначав Р. Штайнер, перш за все, людину слід готувати до того, аби вона приєдналась до людей. Особливу увагу ми приділяємо перехідному етапу розвитку дитини – підлітковому віку [4].

Стратегічна лінія соціально-педагогічного супроводу підлітків зі зниженим зором пов'язана із психолого-фізіологічними особливостями і моральними завданнями даного віку. Серед них найбільш важливим є

самовизначення у сферах загальнолюдських цінностей і міжособистісного спілкування. Вторинними стосовно цього є прийняття себе і зовнішності, а також набуття навичок чоловічої і жіночої поведінки, вміння спілкуватися з однолітками, особами своєї та протилежної статі, встановлення адекватних, більш незалежних взаємин у сім'ї, формування планів на майбутнє, життєвих стратегій.

Істотне наукове та практичне значення мають коригування і уточнення, внесені розробниками теоретико-методичних засад психолого-педагогічного супроводу О. Газманом, О. Лідерс і Н. Михайловою, про те, що основи такого супроводу не протирічать ідеям особистісно зорієнтованого підходу, співзвучні з ними, водночас розвиваючи та культивуючи суб'єктний потенціал дитини [3; 4].

Соціально-педагогічний супровід дітей зі зниженим зором досі не має завершеного цілісного наукового опису, в ньому спостерігаються ознаки, які відносяться до різних галузей наукового знання: педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціології. Він ототожнюється з методами і формами виховання.

Зміст соціально-педагогічного супроводу асоціюється з виховною діяльністю педагога, сприянням адаптації підлітка та встановлення добрих взаємовідносин у сім'ї, пов'язаних із навчанням, спілкуванням, побудовою міжособистісних стосунків, самовизначенням.

В нашому Центрі робота здійснюється вчителями, соціальним педагогом, вихователями, шкільним психологом, які виявляють прогалини в особистісному розвитку слабозорої дитини і надають первинну допомогу для подолання труднощів під час навчання і виховання, взаємодії з педагогами, батьками, однолітками. На даному рівні також реалізуються профілактичні програми, що охоплюють значні групи підлітків, здійснюється консультативна, просвітницька робота за участю адміністрації та вчителів освітньо-виховного закладу.

Напрями роботи, за якими здійснюється соціально-педагогічний супровід в НРЦ "Кришталік":

- Вчителів, вихователів, шкільний психолог активно приймають участь у розробці і супроводі програм виховання;
- Постійний пошук і апробації форм ефективної взаємодії класних керівників, учителів-предметників, вихователів, шкільних психологів;
- Розширення використання у виховному процесі методів роботи з ціннісно-змістовними орієнтаціями учнів (тренінги для особистісного розвитку, міжособистісного спілкування, безконфліктної взаємодії, самостійності, методики розвитку критичного мислення; протистояння негативним соціальним явищам, груповому тиску і маніпуляціям).

В Центрі соціально-педагогічний супровід особистісного розвитку і виховання підлітка з проблемної сім'ї реалізовується, використовуючи декілька видів педагогічного впливу.

Перший – це супровід-співробітництво дорослого і дитини, педагога і учня. Суть співробітництва як педагогічної інновації досить детально відображена у працях Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, С. Лисенкової, Є. Ільїна та інших відомих педагогів і полягає в наступному: дорослий (педагог) і дитина спільно вирішують особисту, навчальну, життєву ситуацію, в якій опинився підліток, разом шукають з неї вихід [3].

Педагогічний ресурс супроводу-співробітництва певним чином унікальний: дорослий допомагає дитині усвідомити сутність проблеми, виявити власні реальні та потенційні можливості, подумки примінити варіанти рішень і обрати найбільш оптимальний із них.

Супровід-співробітництво передбачає спільне планування дорослого і дитини, аналіз, співтворчість, рефлексію, вимагає дій, необхідних для наступного самостійного подолання проблем, які виникли, тобто прояву особистої відповідальності, творчості, власних унікальних якостей підлітка.

Другий – це супровід-ініціювання, відомий з часів Сократа, суть якої чудово сформулювала М. Монтессорі: "Допоможи мені це зробити самому, нічого не роблячи за мене, спрямуй у потрібне річище, підштовхни до рішення, а все інше я зроблю сам" [3].

Організуючи супровід-ініціювання, педагог створює слабозорому підлітку необхідні умови для вільного, індивідуального, самостійного вибору шляху та засобів вирішення виховних завдань і, тим самим, сприяє підлітку відкрити загально визнані моральні істини. "Винаходжуючи велосипед", підлітки реалізують свій особистісний творчий потенціал і водночас збагачують, розвивають його, при цьому зберігаючи його індивідуальну своєрідність.

Третій – це супровід-попередження, коли особливого значення набуває специфіка підліткового віку, обмеженості індивідуального досвіду дитини зі зниженим зором. У цей період підлітки часто не усвідомлюють, до яких саме наслідків можуть призвести їхні дії, вчинки і навіть слова. Вони не в змозі вчасно помітити ознак неблагополуччя в різних видах діяльності, міжособистісних взаєминах із однолітками та дорослими, у власній поведінці. Випереджаючи небажані події, передбачаючи їх можливий негативний розвиток, педагог в рамках супроводу-попередження передбачає невірні кроки дитини і, тим самим, допомагає обрати адекватні рішення, з урахуванням поведінки та діяльності проблемного підлітка [3].

При особистісне зорієнтованому підході до виховання найбільш поширеним є супровід-попередження, що реалізується в нашій школі у формах діагностичних засобів і тренінгових методик. У сфері виховання він здійснюється, починаючи з визначення емоційний переживань підлітка, гострота яких залежить від актуальності проблеми та її значущості для дитини, а зовнішні прояви – від типологічних особливостей підлітка. Глибокі переживання, як правило, охоплюють усе

ество зростаючої особистості, відсунувши на задній план повсякденні справи і турботи. У цій ситуації логіка дій педагога допомагає підлітку розібратися в сутності проблеми, намітити можливі варіанти дій по її вирішенню, обрати найбільш оптимальний з них, стимулювати виконання прийнятого рішення.

Логіка супроводу-попередження обумовлена не лише типологічними характеристиками підлітка, а частіше – проблемою, яку визначив педагог і поки що не усвідомлює підліток. Спостерігаючи за процесом особистісного розвитку і виховання, вчитель прогнозує подальший розвиток своїх вихованців, може вибудувати сприятливі перспективи. Ці перспективи слугують поштовхом до пошуку форми і конкретного змісту супроводу-попередження, здатного зняти гостроту проблеми або істотно мінімізувати її наслідки для розвитку і виховання підлітка.

Навчально-виховний процес в нашому Центрі спрямований на становлення стратегій побудови розвивального способу життя, на виховання вільної й відповідальної особистості зі зниженим зором. Розвинена відповідальність пов'язана з усвідомленням людиною своєї незалежності, самостійності, а також із впевненістю, здатністю до самоконтролю, саморегуляції поведінки, самопомоги. Одна з важливих якостей відповідальної особистості - зверненість вимог до самої себе. Відповідальну особистість характеризує готовність до подолання труднощів, здатність адекватно оцінювати свої можливості й труднощі в розв'язанні конкретної життєвої ситуації.

НРЦ "Кришталік" покликан забезпечити ефективне розв'язання таких завдань освіти дітей з особливими потребами:

- формування позитивного ставлення до себе, інших, навколишнього світу (самоповаги і впевненості у собі; позитивного ставлення до свого розвитку, здоров'я; ініціативності, уміння ставити мету, уміння визначати пріоритети в роботі й особистому житті; планувати час; позитивного ставлення до змін; визнання феномену людської неповторності, творчості);
- розвиток умінь і навичок, необхідних для ефективної комунікації;
- розвиток конструктивного мислення (розв'язання проблем і прийняття рішень, ефективного використання найрізноманітніших технологій);
- формування вмінь і навичок співробітництва і роботи у групі (розуміти мету і культуру групи й успішно в ній працювати; планувати й приймати рішення спільно з іншими членами групи, поважати думку інших тощо).

Критерієм визначення ефективної реабілітації дітей з особливими потребами слугуватиме достатня компетентність щодо свідомої побудови життя, зокрема:

- спроможність застосовувати компенсаторні можливості організму, активізувати наявні фізіологічні резерви для вирішення проблем власного саморозвитку, життєвої компетенції;
- набуття навичок саморегулювання почуттів і депресивних станів;
- наявність певних адаптаційних навичок, розвиненість комунікативної та емоційно-вольової сфери в життєвому просторі особистості;
- здатність до оптимістичного сприйняття життя та орієнтація на успіх;
- розвиненість механізмів регуляції рольової поведінки;
- здатність до професійного самовизначення відповідно до своїх особистісних можливостей;
- усвідомлення системи пріоритетів життєвих цінностей;
- міра відповідального ставлення особистості до життя;
- уміння будувати життя за своїм власним життєвим проектом;
- компетентність у побудові свого життєвого шляху, відповідальність за власну долю і вчинки;
- культура життя людини (міра гуманізації, цивілізованості; відповідність стилю життя загальнолюдським цінностям).

Коли дитина поступає до Центру, вона проходить обстеження у всіх спеціалістах шкільної МПК (соціальний працівник, психолог, педіатр, окуліст, логопед). Вони роблять повну діагностику і оформлюють рекомендації на продовження комплексної реабілітації.

Діагностичний етап – етап збору інформації, початкового тестування, прогнозування, адаптації та початкової психокорекції.

За результатами психологічного тестування та індивідуальних співбесід з дітьми та батьками визначаються індивідуальні потреби у психологічній і соціальній реабілітації. Практичним психологом і соціальним педагогом розробляється індивідуальна програма реабілітації (ІПР).

До обстеження дитини долучаються фахівці з медичної реабілітації, дають свої рекомендації та призначення. Медичні працівники обстежують всіх учнів на початок навчального року і визначають послідовність і об'єм медичної реабілітації. Проходить поглиблений огляд дітей усіма спеціалістами.

Оскільки нашими учнями є діти зі зниженим зором, то й організація реабілітаційного процесу є динамічною. Педагогічні працівники Центру самостійно обирають форми та методи організації навчального процесу, спираючись на основні принципи педагогіки та вимоги сучасних технологій.

В Центрі створюються педагогічні умови для реалізації принципів диференціації й індивідуалізації на підставі даних діагностики. Поєднання різних видів реабілітації є дуже корисним, бо слухач є під наглядом фахівців усіх ділянок реабілітаційного процесу. Оскільки,

навчальний процес вимагає додаткових зусиль і є великим навантаженням для особи з особливими потребами, вагомим фактором є зміни стану здоров'я людини за яким ведуть контроль спеціалісти з медичної реабілітації.

Навчання має установлений порядок, свій робочий режим, для кожного учня визначені методики та методи навчання, підібраний хід реабілітаційного процесу, індивідуальні форми та методи навчання.

Однак сьогодні ще рано ставити крапку на експерименті. Пошук триває. Останнім часом він ускладнився поглибленням кризового стану нашого суспільства, нерозумінням, а інколи і свідомим гальмуванням процесу розвитку навчально-реабілітаційних центрів, прагматизацією освітянської політики, у якій усе менше і менше місця залишається недієздатній дитині.

Потребують подальшого теоретичного та практичного розв'язання проблеми забезпечення єдності педагогічної, фізичної, медичної, соціальної реабілітації; педагогізації медичної реабілітації; розробки змісту та технологічного забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку й саморозвитку дитини зі зниженим зором; опанування педагогами досконалих діагностичних, терапевтичних, корекційних методів.

Список використаних джерел

1. Битянова М.Р., Азарова Т.В., Афанасьєва Е.И., Васильєва Н.Л. Работа психолога в начальной школе / М.Р. Битянова. – М.: Академия, 1998. – 322 с.
2. Бистрова Ю.О. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру / Ю.О. Бистрова // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка (педагогічні науки). – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – Частина I. – № 10 (197). – С. 80 – 91.
3. Годовникова Л.В. Психолог в классе коррекционно-развивающего обучения: показатели эффективности работы / Л.В. Годовникова // Дефектология. – 2004. – №6. – С. 35-40.
4. Родименко І.В. Сучасна модель супроводу дітей з особливими потребами / І.В. Родименко // Дефектологія. – 2003. – №1. – С. 20-24.

In the article basic problems, tasks and ways of social, medical, pedagogical accompaniment of social adaptation of persons, are marked with parapsiss.

Keywords: social, medical, pedagogical accompaniment, social adaptation, parapsiss.

Отримано 24.2.2012